

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2018: 44; 341–351 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2018.44.9384>

УДК 82-92.09:[159.964.2:316.28:316.773-021.111

КВАЗІКОМУНІКАЦІЯ. ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Ігор Павлюк

*Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ-1, 01001, Україна,
e-mail: Pihor@ukr.net*

У статті проаналізовано архетипні моделі квазікомунікації у художньо-документальних текстах через психологічні матриці (брехня-захист, брехня-страх, брехня-агресія, іронія, гіпноз, медитація, брехня-ритуал) соціальних та біологічних систем, креативних індивідів, розрізнено і оприявлено закодовані в образи поняття гри та битви у людському суспільстві, рослинному й тваринному світах на індивідуальних та глобальних рівнях.

Ключові слова: квазікомунікація, психологія, архетип, брехня, гра, битва, детектор брехні, текст.

1. Вступ

Життєвий потяг, потяг до життя із екзистенційним думанням про смерть знову ж таки потребує *балансування*, але не збалансованості (бо крайня межа завжди мертва, завжди петля, пастка).

Важливим у дослідженні є використання досвіду наукових розробок, пов'язаних із проблемами, природою несправжньої, спотвореної комунікації як вітчизняних, так і зарубіжних філософів, психологів, істориків, культурологів, фізиків, зоологів, математиків, соціологів, серед яких варто назвати перекладені російською чи українською мовами З.Фрейда, Ж.Марітена, А.Камю, Б.Рассела, М.П.Фуко, А.Грамші, А.Тойнбі, К.Ясперса, окремі досліді з лабораторій Г.Маркузе, Р.Барта, К.Манхейма, Е.Дюркгейма, Ж.-П.Сартра, Е.Юнгера, В.-А.Адорно, К.Апеля, М.Бланшо, Д.Бонхюффера.

Чимало праць зарубіжних дослідників (не перекладених російською чи українською) присвячено природі правди, брехні, фікції (список літератури складений автором у New York Public Library).

До мудрих теоретичних книг, які неможливо обминути, досліджуючи філософію, психологію та ідеологію квазікомунікації, однозначно належать також: Липский Б. Практическая природа истины. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 152 с; Шерех Ю. Третья сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології. – К.: Дніпро, 1993. – 590 с.; Боннар Андре. Греческая цивилизация. – М.: Искусство, 1992. – 269 с.; Фрезер Дж. Дж. Золотая ветвь. Исследование религии и

магии. – М.: Политиздат, 1980; Мілош Чеслав. Поневолений розум. – Сучасність. – 1985; Сабунаєв В.Б. Цікава зоологія: Науково-художня книга. – К.: Веселка, 1981. – 299 с.; Парандовский Ян. Алхимия слова. – М.: Прогресс, 1972. – 334 с.; Лосев Н. Страсть к диалектике: Литературные размышления философа. – М.: Советский писатель, 1990. – 320 с.; Поль Л. Сопер. Основы искусства речи. – М.: Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. – 416 с.

До того ж, фундаментальною базою для роздумів є окремі художні книги, як от «Архипелаг Гулаг» О.Солженіцина (зокрема, розділ «Ложь как форма существования»), «Сніги Каліманджаро» Ернеста Хемінгвея, «Життя Тараса Шевченка» Павла Зайцева, «Ніхто не сміятиметься» Мілана Кундери, окремі публікації Т.С.Еліота – «Три значення слова культура», Арнольда Меф'ю – «Культура й анархія», Володимира Винниченка – «Про мораль пануючих і мораль пригноблених», «Дізгармонія», Вячеслава Медведя – «Життя і правда» (з книги мемуарів).

Окремо – довідкова література: словники, енциклопедії, хрестоматії з психології, філософії, суміжних гуманітарних та «точних» наук, ще (безперечно) «Біблія», «Коран», праці українських дослідників комунікації, археологів гуманітарних наук, також дослідження автора: Павлюк І.З. Митець – Влада – Преса: історико-типологічний аналіз. – Луцьк: Надстир'я, 1997. – 112 с.

В усіх цих текстах так чи інакше присутні формули з додатками: правда і віра, фікція перед фактом, правда і життя, міф і правда, свобода і біблійна правда, символ і правда, правдива гра, брехлива правда і правдива брехня, мистецтво фікції, базові принципи фіктивного письма, різні види брехні: «як закони фізики брешуть», «як брешуть карти», «свобода брехати: дебати про демократію», «Основна теорія брехливих алгебр», «золота брехня», «велика біла брехня: рабство, емансипація», «велике табу в американській літературі» (New York: St. Martin's Press, 1988. – 226 p.).

2. Методи дослідження

Це дослідження доцільно проводити за методологічним планом, що не омине філософські, психологічні, історико-типологічні, технологічні аспекти брехні, її симптоматичність, соціальність, соціальну заангажованість.

Основні методи дослідження, використані у цій статті: феноменологічний (неупереджений опис), компаративний (порівняння квазікомунікаційних моделей поведінки у тваринно-рослинному світі та людському суспільстві та текстового виразу у різних часовопросторових координатах), психоаналітичний (зондування архетипів), герменевтичний (проникнення у смисли текстів), семіотичний (дешифровка знаків), ігровий (розкриття механізмів розвитку феномену), деконструктивістський (пошук маргінальних значень у текстах та смислах свідомості).

3. Результати й обговорення

Наведемо декілька прикладів висловлювань відомих на різних рівнях великих «брехунів» (письменників) про психологію обману-гри, обману-битви, як от: «Хоч ототожнення гри і приватної прикмети думання заходить далеко, лишається велика решта, яка примушує до чесності. Постійне маскування, хоча створює збірну атмосферу, яку важко витримати, дає тим, хто маскується, чимале, і то не найменше вдовolenня. Говорити, що щось біле, а думати, що воно чорне; внутрішньо посміхатись, а назовні показувати урочисту ревність; ненавидіти, а виявляти ознаки любові, знати,

а вдавати незнання: так обдурювати противника (який нас також обдурює), починаєш цінувати над усе власну хитрість. Успіх у грі стає джерелом вдовolenня <...>. Людина ховається у внутрішній санктуарій, який тим прекрасніший, чим більшу ціну треба заплатити, щоб іншим заборонити вступ до нього. Акторство, практиковане в таких широких масштабах, не часто траплялось у дотеперішній історії людського роду.

Що таке Кетман? Я знайшов його опис у книжці Гобітно «Релігія і філософія в Центральній Азії». На думку людей, на мусульманському Сході, «власник правди не повинен виставляти своєї особи, свого майна і своєї поваги на засліплення, шаленство і злобу тих, кого сподобалось Богові ввести в оману і втримувати їх в омані». Отже, треба мовчати про свої справжні переконання, якщо це можливе.

Акторство буднів тим відрізняється від акторства в театрі, що всі грають перед усіма і знають одне про одного, що ті й ті грають <...>. Свідома гра, якщо її вести досить довго, розвиває ті прикмети індивіда, якими він найкраще користується у своїй акторській праці» [1, 71-73].

«Странная игра в хохотушку возникла во время военного коммунизма.

Полуголодные поэты собирались в комнате одного из своих товарищей, усаживались: можно говорить друг другу что угодно – правду и ложь, насмешливое, злое, отвратительное, грубое, – никто не имеет права обижаться <...>. Женщин на хохотушку не приглашали: при них игра становилась невозможной <...>» [2, 548].

Тут би годилося розширити наш дискурс у стилі й сенсі гендерних студій, чоловічо-жіночої компаративістики щодо брехні й правди, побрехеньок, напівправд. Але наразі наша екскурсивна метода не йтиме далі претензійності на фіксованість теми-проблеми.

«Гьоте мав «Поезію і Правду». «Правдою» для старого були факти з життя, котрі збереглися в пам'яті і які він правдиво відбив, а «поезією» – тлумачення усяких фактів, доповнення їх «внутрішнього зв'язку» і значення їхнє в його духовній біографії. Може, гадав би, мій компілятивний задум знехтував «поезією» життя, та правдивий внутрішній здогад торочив і пророчив інакше: для мене «поезія» і є життя, а «правда» то це лишень спроба підійти до межі, за Б. Л. Пастернаком, за якою потреба або говорити всю правду, або ж мовчати, чи, красномовніше (за Василем Стефанюком), – та правда життя, що приступ до неї впритул може спалити. Так постає (повстає) здогад, що ми завжди плутаємо «життя» і «правду».

Тобто, «поезія», як така, нічого не значить, хоч існує часом за виправдання нашої «милої брехні». Натомість за «поезію» належить мати саму мову (якщо ми достатньо опанували її), як також дрібку гумору, коли говоримо про речі, «сороміцькі» або ж надто трагічні» [3, 39-63].

Такі от пасажі, які безпосередньо відносять до теми, можна, знову ж таки, скільки завгодно розширювати, аналізувати, тому залишимо їх без коментарів, «на балансі», побавившись фактами, метафорами, афоризмами, енциклопедичними гаслами, про об'єкт та антиоб'єкт нашого дослідження – брехню та правду.

Змінюючи хід роздумів, пропонуємо перелік термінів із «Короткого психологічного словника» [4]: *Агнозія – порушення сприйняття при певних пошкодженнях мозку; Адаптаційний синдром через стрес; Акцентуація характеру – надзвичайне нервово-психічне навантаження; Амбівалентність почуттів – їх неузгодженість; Антропоморфізм – психічні особливості у тварин, що притаманні людині; Апара-*

тура психологічна (детектори брехні, ЕВМ, люксметри); Аутогенне тренування – релаксація, самонавіювання, підсвідоме, надсвідоме, вроджені та набуті рефлексії, антогенез та філогенез; Зоопсихологія; Маячня – уявлення, що не відповідають реальності; Над'ясність як неясність для оточення; Перцепція соціальна – соціальне навіювання; Сугестія – як вид комунікації; Технічна та художня творчість; Інстинктивна поведінка тварин; Психологічний захист; Галюцинації (маячня) – порушення перцептивної діяльності людини; Геніальність як епоха в житті культури та суспільства; Гіпнотизація через вербальні та невербальні стани, подразники (звукові, зорові, теплові); ритуальні танці, ритмічні звуки музичних інструментів, монотонний хороровий спів; Глибинна психологія (фройдизм, екзистенційний аналіз, неофройдизм, несвідоме); Гомеостаз – рухлива рівновага стану будь-якої системи; Групова поведінка тварин – ритуалізована боротьба + суто біологічні закономірності; Ненавмисна брехня як інстинкт самозбереження; Деперсоналізація – відчуття втрати свого Я...

Досліджуючи природу брехні, ми так чи інакше маємо справу з теорією емоцій Джемса Ланге, примітивно-матеріалістичним поясненням сну, втрати свідомості, смерті; зараженням (процесом передачі емоційного стану від одного індивіда до іншого), психологічним захистом, витісненням, сублимацією; символом як носієм несвідомих реакцій; астрономічними, математичними, природними знаками; комп'ютерною метафорою, чуттєвими та розумовими образами, інженерною та юридичною психологією; патологічною депресією, психофізикою якою точністю; гармонією, перевіреною алгеброю; оптико-геометричними ілюзіями (із двох предметів однакової ваги менший здається важчим); неврозгами, мотивами та цілями, неадекватними з реальністю; безпосередньою комунікацією (обмін символами), чуттєво-розумовою інтуїцією, штучним інтелектом; йогою (древньоіндійська релігійно-філософська структура, яка «хоче» змінити. Загалом же (як не крути): хто може не брехати – той вільний, або ж – «вільний той, хто може не брехати» (А.Камю).

Брехня так чи інакше не-воля, а той, хто бреше – раб чи рабовласник, рабовласник-раб, бо ж незаперечна їхня соціально-психологічна залежність одного від іншого, як і парадоксальна взаємозалежність двох людей, які одночасно телефонують одне до одного і не можуть зв'язатися, бо їх номери одночасно зайняті, невірні (парадокс телефону).

Отже, найприродніше розглядати екзистенційно-соціальні проблеми Брехні (та Правди) у контексті проблем Волі, Волі до Буття, яка пов'язана із Силою («халява (читай «воля») любить сильних»), Сила – з Енергією, Енергія – із рухом найелементарніших частинок (як хаотичним, так і впорядкованим). Це – наближення до Правди. Все інше – колір, назва, смак, навіть швидкість тих частинок – наші умовні домовленості... зазори, дисбаланси, неадекватності між якими і заповнює Брехня, позбути-ся якої, очевидно, нереально, бо «вічне лише мертве (рух атомів), а живе... вмирає» Константою (першою й останньою Правдою) і є ота кількість атомів, яка переливає енергію з одного часопростору в інший, з одного виду в інший, отримуючи від нас різні номінації та реакції, які розщеплюють ядра атомів, але парадоксально не можуть змінити їх кількості... прагнучи одні енергії назвати Добрими, інші – Злими, одні Життям (Буттям), інші – Смертю (Небуттям). Хоча останньої (за атомістикою Демокріта) логічно не існує. Як не існує і смерті Душі: (psyche) – субстанції цілком енергетичної, може, насамперед, енергетичної (електричної), але навряд чи оптимістичної.

Отож, залишаючи атоми фізикам, хімікам, математикам, поговоримо про Душу, наперед розуміючи всю умовність наших суджень та висновків, гіпотез, бо ж не знаємо Головного: є Душа чи ні, смертна чи безсмертна, звідки ми (ви) й куди, навіщо.

Ставши об'єктом наукових теорій – томізму, фрейдизму, еволюціонізму, вона так і зосталася загадковою, хоча самі теорії «понаживали» собі мозолі у вигляді префіксів нео-, що з'їдають своїх попередників, як у деяких племен син мав з'їсти тіла померлих батьків, щоби не перервалися законно-природні (номос і фюсис) зв'язки «життєвого потягу».

Етика часто (чи не завжди?) суперечить правдивій природі, тобто в ній адекватно співіснують ноєми (терміни платонівської та аристотелівської теорії пізнання), тоді як Брехня – невідповідність тверджень і заперечень дійсним зв'язкам між речами і змістом. Звідси й інтенція – предметна направленість свідомості як основне поняття феноменології.

Пошуки Душі рано чи пізно ведуть до окультизму (нібито тайних знань), якоїсь із реалій, пошуків свого Бога (антибога?), або ж атеїзму – як знову ж таки релігії, бо людина, якщо жива, то не може без ілюзій, самообману чи обману інших.

І лише відсоток співвідношень Брехні Я-Я до Я-Ми, Я-Вони визначає якість, кількість, колір, смак співдіяльних енергій, онтогенезу (розвитку індивідуального організму) та філогенезу (формування систематичної групи), які, досягши відносного успіху, зрілої ортодоксії за законами етики та природи, якщо самі не впадають у ересь, то їх (ересі) породжують через протиріччя у логіці міркувань та дій – парадокси, які бувають *семантичними* (я брешу – істинно, якщо це правда, що я брешу) та *логічними* (перукар голив усіх, що не голяться самі. Чи має він голити себе самого?..).

Ідеї раціоналізму та сенсуалізму намагався примирити Кант. Але оскільки реальність є синонімом матеріалізму та ідеалізму водночас, то вона є одночасно й синонімом правди та брехні, «святої брехні» і «грішної» (нікому не потрібної?) правди, яка так само буває відірваною від дійсності, як та ж ілюзія – думка у первісному суспільстві, яка, перетворюючись в особливу «істоту», почала вимагати фетиша – матеріального втілення ілюзії, магії, розділивши світ на існуючий і Той, потойбічний. Кожне плем'я уявляло їх (ті світи) по-своєму, що не заважало виникненню позанаціональних релігій, основні заповіді (правди) яких (не убий, не вкради...) – тотожні. В ідеалі вони мали би бути релятивними (відносними). А в принципі релятивізму лежить постулат: будь-який досягнутий рівень знань – доказ його неістинності. Такі закони буття. І їх навряд чи можна змінити. Хіба вбити разом із планетою, яка, очевидно, так само пов'язана із Всесвітом, як поняття Правди й Брехні із поняттями *ритуалу, надлюдина, свободи, секуляризації, семіотики (знакових систем, сенсуалізму (чуттєвості), симетрії, синкретизму, скептицизму, смерті, сновидінь, змісту й форми, свідомості і стихійності, спасіння, спіритуалізму, справедливості, соціальних стереотипів, страждання, страху, сублімації, сутності і явища, схожості, тавтології, щастя, теології, техніки, тотожної істинності, трансцендентальності, безпосередніх знань, універсалій, утопій, фальсифікацій, фаталізму, феномену, фікціоналізму, філогенезу, філософської антропології, форми й матерії, формалізму, фрустрації, екзистенціального вакууму, футурології, художнього образу, доцільності, цілісності, цинізму, евідемонізму, еклектики, епіфеномену, есхатології, етики, гумору...*

Саме в розшифруванні цих енциклопедичних гасел (див. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.) знаходимо цікаві

думки і факти на кшталт: «Енцикліка папи Лева XII «Aeterni patris» (1879 р.) проголосила вчення Томи Аквінського єдиною істинною філософією католицизму»; а істина ж (за Арістотелем) – це адекватне поєднання ноем. Язичництво та християнство, наприклад, зовсім по-різному трактують Справедливість (Правду): «око за око, зуб за зуб» (язичництво), «коли тебе б'ють в одну щоку – підстав іншу» (християнство). Лейбніц визнавав два типи істин: вічні істини розуму та істини факту. Різниця між ними існує лише для людського розуму (матеріал для якого дають почуття), а не для божественного; фікціоналізм (fictio – видумка, вимисел) – суб'єктивно-ідеалістична філософська концепція (логічне завершення позитивізму), яка вважає людське пізнання системою функцій, практично виправданих, але таких, що не мають об'єктивного теоретичного значення. Як на корисну брехню, дивився на істину той же Ніцше.

Цікаве трактування «неправди» як художнього образу, де є поняття *мімесісу* – наслідування митцем життя, а для Гегеля образ був не абстрактною сутністю, а конкретною дійсністю. Цивілізацію іноді трактують як синонім матеріальної культури або як останню стадію розвитку духовної культури (тут же поняття деградації мистецтва і літератури, перетворення народів у безликі маси, цілісність та органічність культури). Цікавим є психофізичний феномен дитини, яка «долею випадку» виросла, наприклад, у вовчій зграї: вона вже не олюднюється. Емотивісти трактують моральні теорії і судження як не істинні і не брехливі, а такі, що позбавлені пізнавального змісту, бо не можуть бути верифікованими (дослідно перевіреними). Жан Поль Ріхтер розробляв теорію смішного, гумору (humour – чудасія, від латинського – волога, рідина), де сміх розглядається як вид брехні, яку пізнаєш яко наперед задану брехню, як про зв'язок безкінечного з малим. Сервантес висміював лицарський роман, який уже й так був смішним (як смішним (іронічним) стає вмираючий ліризм. Поняття «Спочатку було слово» і «Слово було Богом» мало би монополію на істину, якби у світі не було розумних німих, глухонімих людей... якби не було «мови дерев і тварин». Якби не було музики, з якою «і помирати легше», і революцію робити можна, і корови під музику більше молока дають, і взагалі... всі мистецтва нібито прагнуть нею, музикою стати.

Музика, як і релігія, є своєрідним енергетичним опіумом, обманом «для народу»: «Релігія – опіум народу. Він таки в ньому переконаний, той жовчний малий співвласник пивнички. Еге ж, але й музика – опіум народу <...> і економіка – опіум народу, так само, як і патріотизм в Італії та Німеччині. Ну, а сексуальні стосунки – це теж опіум народу? <...>. Але найперший опіум народу – це алкоголь <...>. Хоч дехто надає перевагу радіо – воно теж опіум, дешевенький опіум, до якого він і сам тепер вдається. А поряд з тим усім – гра, незаперечний опіум народу, один із найдавніших його різновидів. А ще є честолюбність – це теж опіум народу, не гірший од віри в будь-які нові форми урядування <...>, свобода, в яку ми вірили, стала тепер лиш назвою <...> часопису. Але що є справжній опіум народу? Справжній, істинний опіум? Він це чудово знав. Що ж воно є? Він знав достеменно. То ж це? Ну звісно ж: хліб – ось опіум народу <...> – Чому народ оперують без наркозу? – Чому не кожен опіум народу має добру силу? – Освіта – опіум народу. Революція, думав містер Фрейзер, ще не опіум. Революція – це очищення, надпорив, і тиранія тільки подовжує його в часі. Опіум потрібен перед тим і опісля» [5, 201-202], – читаємо в новелі Ернеста Хемінгвея «Картяр, черниця і радіо», яка могла би слугувати епіграфом до нашого дослідження про брехню, обман, фікцію, опіум...

«Не хочет ничего знать читатель, только одно и твердит:

Тьмы низких истин мне дороже

Нас возвышающий обман...

А газетчик-обманщик и сейчас жив. Четвертый каменный дом под крышу подводит, с утра до вечера об одном думает: чем ему <...> легковерного читателя ловчее обманывать: обманом или истиною», – це вже з російської класики: М.Є. Салтиков-Щедрін [6, 109-111].

Альберт Ейнштейн у своєму «Зверненні до інтелігенції» 29 серпня 1948 р. зазначав, що «на гіршому досвіді ми переконалися, що з допомогою одного лише раціонального підходу вирішити соціальні проблеми суспільства неможливо. Застосування результатів найглибших наукових досліджень і найскладнішої роботи вчених дуже часто призводило до катастрофічних наслідків <...> людство створювало засоби для самознищення. Це – величезна трагедія!»

Обман і самообман, трансформуючись у віру, здатні ставати правдою, матеріалізуватися «на благо». Так люди ідуть за медичною допомогою до африканських знахарів, які лікують заклинаннями.

Непізнане, ірраціональне, значить, є і мусить бути для підтримання Буття.

Звернемося за правдою до Біблії, записування текстів якої тривало, як відомо, понад тисячу років і закінчилося зі смертю останнього апостола, а збереження і переклад текстів має ще складнішу історію з погляду мови, абетки, оскільки всі переклади (оригінальні записи) священних авторів втрачено. До нас дійшли пізніші списки з усіма недосконалощами писання вручну. Найстаріші рукописи (Масоретський текст) – із VIII ст. н.е. Тільки у XX ст. в печерах Кумрану (в Палестині) знайдено ще старіші рукописи Біблії, розбіжності в яких радше формальні, буквальні, аніж речові.

Перший Ватиканський Вселенський Собор «постановив», що книги Старого й Нового Завіту – священні, «тому що написані за натхненням Святого Духа, і Бог – їхній автор». Він же (Бог) звернувся до людей через вибраних священнописців (гагіографів). Божа істина, вважають, переходить через людину в людські форми.

Що ж до тлумачення Брехні та Правди, то в тексті Біблії знаходимо наступне:

– *Чи потрапить у сильце на землі пташка, коли не має принади? Чи здійметься сильце з землі, коли нічого не впіймало? (Пророк Амос. 3.5). – Ісус – до Йоанна Хрестителя у відповідь на його слова «Мені самому треба хреститися в тебе, а ти приходиш до мене?» Сказав: «Залиши це тепер, так бо личить нам здійснити всяку правду» (Матв. 3.16.). – «Блаженні переслідувані за правду, бо їхнє Царство Небесне» (Матв. 5.10.). – «Не вбивай, не чини перелюбу, не кради, не свідкуй криво» (Матв. 19.18). – «А хто правду чинить – іде до світла, щоб впевнилися діла його, сподіяні, бо вони в Бозі» (Йоанн. 3.20). – «Були в народі й пророки неправдиві, як і між вами будуть учителі ложні. Сила людей піде за їхньою розбещеністю, і через них дорога правди буде зневажатися» (із «Другого послання апостола Петра»). – Про «Духа істини», якого світ не може сприйняти, бо не бачить його і не знає» – казав Йоанн (14.17). – В «Посланні Йоанна «Дух правди й омани» (1-6) читаємо: «Любі, не кожному духові вірте, а випробовуйте духів, чи вони від Бога, – багато бо лжепророків прийшло на світ (4)». «Коли хтось каже: «Я люблю Бога», а ненавидить брата свого, той не правдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога, якого він не бачить» (4.20).*

Повертаючись до письменників як «ченців майбутніх богів», чимало цікавого матеріалу знаходимо в уже згадуваній нами книзі Яна Парандовського «Алхімія слова» [7], де мова йде про вживання кави як наркотика Бахом (він на честь кави навіть кантату написав), Шіллером, Руссо, Дідро, Бальзаком. Про останнього сказано: прожив завдяки п'ятдесятьом тисячам горнятам кави і помер від п'ятдесятьох тисяч горнят кави.

Про втрати античної літератури окрема розмова через те, що безліч творів просто загубилися (Софокл написав до сотні драм, Есхіл трохи менше, а до нас дійшло лише по сім на кожного). Тут же про навмисне напускання «туману» у текст деякими письменниками, як от Малларме, наприклад, який «ламав структуру фрази», вивертав її навиворіт, доводив її до безмістовності лише для того, щоби якому-небудь одному слову надати сили й виразності. Так, виявляється, робив древньогрецький ритор, звертаючись до своїх учнів: «Skotison!» (Затемнюй!).

Загалом же, Ян Парандовський ділить літературу на два потоки:

- 1) простий, світлий, широкий, рівний;
- 2) мутний, непрозорий.

І справедливо вважає, що бувають періоди, коли вірші ходять лише між знавцями, як і роботи з вищої математики, а між словом і думкою виникає не менше провалля, як між словом і ділом [7, 207].

«За винятком прихильників «мистецтва для мистецтва», за яких зараз ніхто не хоче себе визнавати, письменники завжди відкривали в собі якусь місію, іноді дозволяли себе переконати, що така існує, або ж покійно прийняли її на себе під тиском суспільної думки» [7, 35]. Так Тацит писав свої «Аннали» з метою помститися за всі приниження, яких зазнав від деспотії, хоча у вступі написав знамениті слова: «Без гніву і без жаги», вводячи тим самим у блуд людей.

А ще Парандовський, досліджуючи психологію творчості, стосунків авторів і читача, пише про «дивну річ»: поважний громадянин, який з гордістю зберігає газету, в якій згадане його прізвище у зв'язку з переломом ноги на вулиці, сприймає як ганьбу, якщо той же випадок зробить його героєм новели. Мистецтво дратує людей, говорячи про них не ту правду, в яку вони хочуть вірити, їм завжди здається, що в літературному творі вони карикатурні. Хоча навіть ідеалізування викликає протест оригіналу: людина відчуває, що її інкогніто, безпека анонімного існування ставиться під загрозу» [7, 165]. «В письменникові є щось від бракон'єра, розбійника. Жінки інколи відмовляли поетам у праві оспівати віршами їх красу, тому що не одну пригнічувало приготовлене їй знаменитим поетом безсмертя» [7, 164]. Давно зауважена розбіжність (неправда) у мистецькому та житейському існуванні ситуації: «мистецький» Робінзон Крузо Данієля Дефо вів щоденник на безлюдному острові, а справжній прототип його – Селькірі – так страждав від самотності, що навіть не думав про писання, бо й говорити розучився. Лише психіатрам відомі стани гострої графоманії, коли важливий лише сам процес письма в повному відриві від думки, про якого б там не було читача [7, 253].

Загалом же, переконаний Ян Парандовський, щоби той чи інший твір художньої літератури існував, потрібен народ, мовою якого він написаний або культурна традиція, в якій він «зроблений». Антична література померла б, якби Візантія не зберегла грецької традиції, а латинську не сприйняли б романські народи.

Геніально просте, магічне, парадоксальне, правдиве, гармонійне... препарується алгебраїчними методами – і або мертвіє, або стає ще загадковішим, ірраціональним, обростаючи неправильними тлумаченнями та термінологічними хашами на кшталт: абсурду драма, алогізм, алюзія, амфіболія, анахронізм, анонімний твір, антиутопія, архетип, вічні образи, вимисел художній, генеративна поетика, герменевтика, гіпербола, дотепи (афоризми, максими, сентенції), загадка, заум, ідіолект, імажинізм, іронія, катахреза, комедія масок, компаративізм, контекст, кон'єктура, крилаті слова, макаронічна поезія, масова література, медитативна лірика, містерії, містифікації літературні, міфологічна школа, міфи, народна поетична творчість, наукова фантастика, науково-художня література, образ, обрядова поезія, ономастика, парадокс, парафраз, пародія, паронімія, переклад художній, переносне значення, письмо (яко знакова система фіксації), наслідування, теорія, підтекст, полісемія, поетична мова, прототип, психологія творчості, ритуал (обрядовий, релігійний), риторика, ритуально-міфологічна критика, сарказм, сатира, семіотика (наука про знаки та знакові системи), сентенція, символізм, софістика (порівняльно-історичне літературознавство), структура (структуралізм, текстологія, умовні (таємні) мови, утопія, фігури стилістичні, форма і зміст, фразеологізми, фрейдизм, функції мови, художній час і художній простір, художність, цензура, читач і письменник, езопова мова, екзистенціалізм, есперанто, етимологія, етніміка [8].

Розмірковувати про психофілософію брехні у їхньому контексті можна як завгодно довго й глибоко. Тому залишимо це для своїх майбутніх дослідів, так і не визначившись зі структурованими узагальненнями, вважаючи такі претензійними. Адже йдеться про найбільшу загадку Буття – Душу.

Найбільша суперечність і найбільший парадокс, які найчастіше перетворюють «чесну» комунікацію на квазі-комунікацію, є те, що комунікація індивідуально-національна за формою та масово-інтернаціональна, глобальна за змістом, а ще – «передавачами духу» виступає матерія (неорганічна, органічна), яка разом із духом охоплює основні форми історично-цивілізаційного буття: духовну (мистецтво, Церква), політичну (законодавча, виконавча, судова влади), економічну (приватний та державний сектори), інформацію (мас-медіа, міжіндивідуальні комунікації, біофізичні процеси обміну та перетворення енергії). Більшість із цих означень (крім біофізичних процесів обміну матерії) входять у поняття культура, із більшою чи меншою дотичністю через свою універсальність чи маргінальність.

4. Висновки

Щоби довести гуманітарну теорему з умовою «життя – театр, і всі в ньому актори» дорівнює: «життя – брехня, і все в ній неправда, брехня, фікція, квазі...», ми постаралися довести однозначність рівності: театр (гра, ритуал) – Брехня.

На перший погляд так воно і є: раціональне, досягнувши своєї крайньої межі, біфуркується (роздвоюється), стає ірраціональним – і навпаки: тобто, вища поезія – математично точною, а вища математика – поезією. Головне – фіксація цієї «мертвої точки» гармонії, досягнення чи дотримання перманентного балансу в політиці, економіці, духовній та інформаційній сферах, у природі, балансу як раціональності, якої за (Апелем Карлом Отто) є чотири типи:

- раціональність казуального аналізу;
- технологічна раціональність направленої дії;

– герменевтична раціональність розуміння;

– етична раціональність.

Хтось вважає, що свобода брехати більша в політиці, де вона подібна до виконавчого мистецтва, яке потребує взаємодії між актором і глядачем, не створюючи нічого, окрім цієї взаємодії. Коли така свобода доводить себе до абсурду, стає ігом, терором – відбувається революція, яка чесно народжує нову свободу, новий міф (міт) зі своїми символами, нову брехню, яка намагається витіснити із колективного підсвідомого саму смерть (накладаючи табу на саму думку про неї), «побиваючи» її сексуальністю, що, звичайно, разом із тотальною технізацією найбільше руйнує людську спільноту. Смерть не варто обманювати, забувати, її не варто й любити. З неї (з нею) можна сміятися, не опускаючи ритуал до міщанських умовностей, бо вважати світ досконалим – є найбільшим проявом Віри, Надії, Любові, Творця.

REFERENCES

1. Мілош Чеслав. Поневолений розум. – Сучасність. – 1985.
2. Грузинов И. [Воспоминания] // Жизнь Есенина : рассказывают современники / Сост. С.П. Кошечкина. – М. : Правда, 1988. – 608 с.
3. Медвідь В'ячеслав. Життя і правда (з книжки мемуарів) // Кур'єр Кривбасу. – 1999. – травень.
4. Краткий психологический словарь. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
5. Сніги Кіліманджаро, та інші новели / Е. Хемінгуей ; пер. з англ.: В. Митрофанов ; вступ. слово: І. Ф. Драч . – Київ : Дніпро, 1968 . – 309 с
6. Салтыков-Щедрин М.Е. Обманщик-газетчик и легковёрный читатель // Мелочи жизни. Русская сатира и юмор второй половины XIX – начала XX в. – М.: Худож. лит., 1988. – 415 с.
7. Парандовский Ян. Алхимия слова. – М.: Прогресс, 1972. – 334 с.
8. Литературный энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.

QUASICOMUNICATION. PSYCHOANALYTIC DISCOURSE

Ihor Pavlyuk

*T. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Str. Mikhail Hrushevsky, 4, Kyiv-1, 01001, Ukraine*

e-mail: Pihor@ukr.net

The purpose of this article is to analyze the archetypical models of quasi-confrontation in artistic and documentary texts through psychological matrices (lie-defense, lie-fear, lie-aggression, irony, hypnosis, meditation, lie-ritual) of social and biological systems, creative individuals, the concept of game and battle in human society, flora and fauna on the individual and global levels encoded in images is shown.

Methods of research: phenomenological (unbiased description), comparative (comparison of quasi-confessional models of behavior in the animal-plant world and human society and text expression in different hourly coordinates), psychoanalytic (sounding archetypes), hermeneutic (penetration into the meanings of texts), semiotic), game (the disclosure of the mechanisms of the development of the phenomenon), deconstructivist (search for marginal values in texts and meanings of consciousness).

Results and conclusions of the study. Since we have proved that in any society it is impossible to get rid of quasi-communication, this article – an attempt to offer methods for its recognition, how to create a general scientific methodology of recognition, the apparatus of categories, does not exist without metaphysical reductionalism, philosophical dualism, the natural and historical origin of the phenomena of the psyche and consciousness, natural and artificial intelligence, the synthesis of analytical traditions of English-speaking philosophy and dialectical traditions of continental European philosophy, interrelations of natural, technical, social, cultural, humanitarian, historical disciplines. The biggest contradiction and the biggest paradox that most often turn «honest» communication into quasi-communication is that communication is individually-national in form and mass-international, global in content.

Key words: quasi-communication, psychology, archetype, lie, game, battle, lie detector, text.